

عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی دانشجویان

محمد عباس‌زاده*

اعتماد اجتماعی از جمله مفاهیمی است که در چند دهه اخیر با چشم‌انداز خاصی مطرح شده است؛ به طوری که اندیشمندان متعددی از جمله اوچی، اعتماد اجتماعی را کلید موفقیت سازمانی دانسته‌اند و در تأیید آن اوسلانر، از آن به عنوان تسهیل‌گر روابط انسانی یاد کرده است. در این پژوهش که در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز صورت گرفته است، توجه اصلی پژوهش به متغیرهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی مؤثر بر اعتماد اجتماعی قرار گرفته است. لذا با توجه به تحقیقات صورت گرفته درباره این موضوع، برخی از عوامل اجتماعی (سرمایه اجتماعی، تعاملات هم‌کاری‌جویانه و...)، عوامل سیاسی (عمل‌کرد دولت، احزاب سیاسی و...) و عوامل اقتصادی (فقر، تورم و...) شناسایی شده‌اند که بر اعتماد اجتماعی تأثیر داشته‌اند.

برای تبیین روابط منطقی بین متغیرهای یادشده و اعتماد اجتماعی از نظریه‌های گوناگونی استفاده شده است که عبارت‌اند از نظریه تونیس (گمانشافت، گزلفشافت)، وبر (کنش عقلانی)، زتومکا (مخاطره)، گیدنز (اعتماد به نظام‌های انتزاعی) و چلبی (روابط انجمنی).

روش تحقیق مطرح شده در این پژوهش پیمایشی بوده و داده‌های حاصله از ۲۴۸ نفر دانشجوی تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز، که نمونه آماری ما را تشکیل می‌دهند، گردآوری شده است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که میزان اعتماد اجتماعی در بین نمونه مطالعه شده متوسط بوده است و رابطه آن با عوامل اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی و سیاسی با استفاده از آزمون‌های آماری از جمله پییرسون، T-Test و آزمون آنالیز واریانس، به جز در چند مورد، خطی است. در واقع چنین می‌توان گفت که بر اساس یافته‌های مطالعات پیشین و نظریات طرح

* کارشناس ارشد تحقیقات اجتماعی <m_abbaszadehh@yahoo.com>

شده، به جز سه متغیر اعتماد به نظام‌های انتزاعی، جنس، و تحصیلات، بقیه متغیرهای مستقل با متغیر وابسته اعتماد اجتماعی، رابطه خطی داشته‌اند. به علاوه نتایج حاصله از مدل رگرسیونی چند متغیره تحقیق نشان می‌دهد که ۷۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته، با متغیرهای مستقل پژوهشی تبیین و پیش‌بینی می‌شود. نتیجه نهایی پژوهش اینکه در تبیین اعتماد اجتماعی عوامل عمده‌ای دخیل است، در پژوهش حاضر نیز سهم عوامل اجتماعی و فرهنگی بیش‌تر از سایر عوامل بوده است.

کلید واژه‌ها: اعتماد، اعتماد اجتماعی، تعاملات هم‌کاری جوانه، سرمایه اجتماعی

تاریخ پذیرش مقاله: ۸۳/۱۱/۱۱

تاریخ دریافت مقاله: ۸۳/۶/۳۱

مقدمه

یکی از اساسی‌ترین مسایلی که جوامع امروزی با آن مواجه‌اند، اعتماد اجتماعی است. به عبارتی اعتماد اجتماعی یکی از ابعاد بسیار مهم زندگی بشری را تشکیل می‌دهد؛ به طوری که بشر امروزی بدون اعتماد اجتماعی تا حد زیادی قادر به حیات اجتماعی نیست. بنابراین حیات اجتماعی زمانی بقا و دوام می‌یابد که حداقل یکی از پیش‌فرض‌های اساسی آن (اعتماد اجتماعی) برقرار باشد. در جامعه کنونی نیز پیش‌رفت و ترقی زمانی میسر خواهد بود که در تعاملات اجتماعی افراد، اعتماد متقابل برقرار باشد. در واقع اعتماد باعث تداوم کنش اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می‌شود و بدون آن هیچ کنش متقابل مطمئنی صورت نمی‌گیرد (اینگلهارت، ۱۳۷۲). از نظر اینگلهارت اعتماد اجتماعی متقابل، یکی از پیش‌نیازهای فرهنگ مدنی و ایجاد دموکراسی پایدار محسوب می‌شود. او معتقد است که اعتماد متقابل بخشی از نشانگان فرهنگی پایداری است که به بقای دموکراسی منجر می‌شود.

در جهان به این بزرگی که به سبب ظهور و بروز تحولات عظیم تکنولوژیکی آستن

حوادث بی‌شمار است، کشورهایی خواهند توانست به ترقی و پیشرفت نایل آیند که مشارکت افراد جامعه آن‌ها در امور مهم و در عرصه‌های متفاوت اجتماعی، به واسطه اعتماد متقابل بین افراد و گروه‌ها و... در حد بسیار بالایی باشد. بنابراین مقوله اعتماد اجتماعی در تمامی اعصار و قرون یکی از موضوعات مهم حیات بشری بوده و با گذشت زمان بر اهمیت آن افزوده شده است. و به این لحاظ است که اگر اعتماد اجتماعی را یکی از ریشه‌های تمام تعاملات انسانی در کلیه عرصه‌ها بدانیم، راه به خطا نرفته‌ایم و سخنی به گزاف نگفته‌ایم.

با توجه به مطالب مطرح شده، به نظر می‌رسد، اعتماد اجتماعی مقوله‌ای چندبعدی بوده که برای بررسی آن باید تمامی جهات کار را لحاظ کرد. بر این اساس در مقاله حاضر سعی شده است اکثر موارد مرتبط با این موضوع پوشش داده شود.

۱) بیان مسئله

اعتماد اجتماعی از جمله پدیده‌های اجتماعی است که در روابط و تعاملات انسانی نقشی حیاتی ایفا می‌کند: از سطح خرد (خانواده) گرفته تا سطح کلان (جامعه) و حتی در ساحت‌هایی فراتر از آن (جهانی) اعتماد اجتماعی پدیده‌ای است که تسهیل‌گر روابط انسانی است. اعتماد را می‌توان احساسی تلقی کرد که فرد یا افراد درباره چیزی دارند؛ البته آن چیزی که تأیید شده است. اعتماد در واقع یک نگرش مثبت به فرد یا امری خارجی است و مبین میزان ارزیابی، از پدیده‌ای است که با آن مواجه‌ایم. اعتماد دارای ابعادی مختلف است و باید آن را یک مقوله اجتماعی تلقی کرد که در جریان فرآیند جامعه‌پذیری آموخته می‌شود. بنابراین یکی از ابعاد اعتماد، بعد اجتماعی آن است. در مباحث روان‌شناسی اجتماعی، اعتماد، در سطح ارتباط افراد با افراد دیگر یا پدیده‌های بیرونی سنجیده می‌شود. به همین علت می‌توان اعتماد اجتماعی را یک فرآیند قلمداد کرد.

عده‌ای رضایت سیاسی و اقتصادی را یکی از عوامل موثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی می‌دانند (پورمحمدی، ۱۳۷۰)؛ برخی علل فرهنگی از جمله بالا بودن سطح تحصیلات را

(محمودیان، ۱۳۷۵). عده‌ای نیز وجود صفاتی نظیر دگرخواهی، ذهنیت اجتماعی مثبت و تمایلات هم‌کاری‌جویانه در فرد را بر اعتماد اجتماعی تأثیرگذار می‌دانند (کافی، ۱۳۷۵) و ...

به نظر می‌رسد به سبب چند بعدی بودن موضوع اعتماد اجتماعی هرکدام از این موارد نقش ویژه‌ای در بروز و ظهور اعتماد اجتماعی ایفا می‌کنند. در مقاله حاضر سعی بر این است، ضمن بررسی و آزمودن پاسخ‌های حاصله از یافته‌های تحقیقاتی پژوهش‌گران در باب این موضوع، به این سؤالات نیز پاسخ گوئیم.

۲) تعریف موضوع

هرکدام از افرادی نظیر گیفین، زتومکا، کرامر، زیمبل، جانسون، گیدنز و... تعریف جداگانه‌ای از اعتماد به دست داده‌اند، که با توجه و استناد به نظرات آن‌ها می‌توان این ویژگی‌ها را در این خصوص مطرح ساخت:

الف) اعتماد عمدتاً مقوله‌ای اجتماعی است و از این حیث دارای دو عنصر همیشگی است:

– اعتماد کننده؛ – اعتماد شونده.

ب) در همه تعاریف این نکته به چشم می‌خورد که اعتماد در پهنه روابط اجتماعی شکل می‌گیرد.

ج) تعریف اعتماد از نسبیّت برخوردار است؛ یعنی با قطعیت کامل نمی‌توان تعریف جامعی از اعتماد ارائه داد؛ چرا که بسته به موقعیت‌ها، مکان‌ها و زمان‌های متفاوت تعاریف متفاوتی از اعتماد را می‌توان طرح کرد. به عبارتی در این تعاریف نوعی تأویل‌گرایی و هرمنوتیک به چشم می‌خورد.

د) مفهوم ریسک می‌بایست از تعاریف برجوشیده از اعتماد فرض شود، چرا که پیش‌بینی دقیق امور به طور دقیق میسر نیست و در هر عملی احتمال ضرر و زیان وجود دارد.

ه) در روابط بین اعتمادکننده و اعتمادشونده انتظارات متقابل مطرح است، یعنی هر دو طرف انتظار دارند که در پی روابط اجتماعی، از منافع آن متمتع شوند.

و) با عنایت به این‌که اعتماد، در روابط اجتماعی شکل گرفته و تقویت می‌شود، هدف هر دو طرف اعتمادکننده و اعتمادشونده، دستیابی به اهداف و منافع خود و به حداقل رساندن ضرر و زیان ناشی از این نوع تعامل اجتماعی است.

ز) به سبب رفتار چندبعدی انسان و گریزناپذیر بودن زندگی اجتماعی و علی‌رغم احتمال وجود ضرر و زیان در تعاملات اجتماعی، افراد جامعه مجبور به اعتماد کردن به همدیگرند. بنابراین سعی می‌کنند با داشتن حسن ظن و دید مثبت به هم در اکثر موقعیت‌های اجتماعی به همدیگر اعتماد کنند.

ح) در مقوله اعتماد بیش‌تر آینده و حال مد نظر قرار می‌گیرد. به عبارتی عمدتاً اعتماد در خصوص آینده مطرح می‌شود.

ط) اعتماد از یک‌سو دربرگیرنده ارزیابی‌هایی است که اعتمادشونده در باب منافع اعتمادکننده به عمل می‌آورد و از سوی دیگر دربرگیرنده تمایل به انجام عملی است که تحت ارزیابی قرار می‌گیرد (Zand, 1972).

ی) اعتماد کنش مهمی برای اعتمادکننده قلم‌داد می‌شود و اعتمادشونده نیز تأثیر مستقیمی در رسیدن اعتمادکننده به اهدافش دارد (Cox, 1997).

اعتماد را می‌توان داشتن دید مثبت و حسن ظن درباره افراد جامعه دانست که تسهیل‌گر روابط اجتماعی باشد. در این رابطه اجتماعی دو عنصر اساسی وجود دارد:

الف) اعتمادکننده (trustor).

ب) اعتماد شونده (trustee). حال اعتماد شونده می‌تواند فرد باشد یا گروه یا سازمان و... در این نوع تعامل اجتماعی طرفین انتظار دارند منافع‌شان برآورده شود. پژوهش حاضر با چنین تعریفی از اعتماد اجتماعی به بررسی آن پرداخته است.

۳) سوابق پژوهشی

- تونیس از جمله اندیش‌مندانی است که معتقد است روابط مبتنی بر اعتماد تنها در گمانشافت وجود دارد، و این نوع روابط در گزلفافت - با آن شدت و حدت - وجود ندارد (غراب، ۱۳۸۰).

- زیمبل با طرح مبادله و بیان منافع پشت سر آن، اعتماد را یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های مبادله قلم‌داد کرده است. به اعتقاد او بدون اعتماد عمومی افراد به یک‌دیگر جامعه تجزیه می‌شود.

- وبر ضمن تأکید ویژه بر کنش اجتماعی و نیت‌مندی معانی، معتقد بود منافع موتور کنش هستند و اعتماد هم‌چون ارزشی که در لایه‌های پسین کنش‌هاست، می‌تواند به کمک منافع عمل‌گرایانه ایجاد و مستحکم شود (غراب، ۱۳۸۰).

- جانسون در نظریه خود، با طرح تغییر و تحول مداوم اعتماد مؤلفه‌ها و عناصری نظیر مقبولیت اجتماعی، مواردی چون پذیرش متقابل، سهم کردن دیگران در ایده‌ها و... را از شاخص‌های عمده اعتماد برشمرده است (کافی، ۱۳۷۵).

- لوهمان در باب کارکرد اعتماد نظر داده و معتقد است که نبود اعتماد در جامعه مشکل‌آفرین است. وی بدین خاطر تأکید کرده که افراد باید به طور ارادی و به مقتضای زمان و ضرورت به دیگران اعتماد کنند. بنابراین از منظر لوهمان اعتماد یک سازوکار اجتماعی است که در آن انتظارات، اعمال و رفتار انسان‌ها هدایت و تنظیم می‌شود. نهایت امر این‌که به اعتقاد لوهمان در صورت اجرای درست قوانین در جامعه و اعمال قدرت مشروع از سوی متصدیان مربوطه، هم‌کاری و مشارکت اعضای جامعه را در کلیه سطوح شاهد خواهیم بود که این امر از تبعات اعتماد به یک‌دیگر است و خود، تقویت‌کننده اعتماد به دیگران است (گیدنز، ۱۳۷۷).

- گیدنز با طرح اعتماد به نظام‌های انتزاعی، ضرورت اعتماد افراد به اصول غیرشخصی را یادآور شده است و در این میان به نقش پیشرفت‌های علمی و تکنولوژیکی عصر جدید در اعتماد به نظام‌های انتزاعی تأکید ویژه‌ای کرده است. از دید وی اعتماد هنگامی ضروری

می‌شود که در نتیجه فاصله‌گیری روزافزون زمانی و مکانی، اطلاع کاملی از پدیده‌های اجتماعی نداشته باشیم (کافی، ۱۳۷۵).

- بر طبق نظر کلمن اعتماد اجتماعی از برخی جهات، تعمیم روابط اعتماد متقابل است، ولی از برخی جهات ویژگی‌های متفاوت با این موضوع دارد. زمانی این ویژگی‌ها به منصفه ظهور می‌رسند که کنش‌گران در انجام فعالیت‌های روزمره به ضرر یکدیگر تلاش نکنند (کلمن، ۱۳۷۷).

- چلبی نیز با طرح تعاملات اظهاری و ابزاری و بیان تفاوت آن‌ها تلاش کرده است روابط ابزاری را با روابط اظهاری ترکیب کرده و از این طریق اعتماد بین شخصی را تقویت کند. یعنی به اعتقاد او سودگرایی در چهارچوب مراجع هنجاری می‌تواند اعتماد بین شخصی ایجاد کند و آن را تقویت کند (چلبی، ۱۳۷۲).

- زتومکا با توجه به جهانی شدن و فرآیند پویای وابستگی متقابل جهانی، دو مقوله اعتماد و هم‌کاری را به عنوان یکی از پیش فرض‌های اساسی در رویارویی با تحولات جهانی ذکر کرده است. هم‌چنین او ضمن طرح موضوع نسبییت در اعتماد، معتقد است که اعتماد مطلق به هیچ وجه نمی‌تواند ظاهر شود. زتومکا درنهایت با پرداختن بیشتر به مسئله اعتماد، مخاطره را نیز به دنبال آن ذکر کرده است (کاظمی، ۱۳۸۱).

- کرامر نیز مثل زتومکا ضمن طرح رابطه مخاطره با اعتماد و نسبی بودن اعتماد، بر وجود داشتن کنش‌های هم‌کاری‌جویانه، تأکید ورزیده و لزوم برخورد خردمندانه و داوطلبانه با ایده‌های جدید را یادآور شده است. وی هم‌چنین با مطرح کردن اعتماد بی‌جا و بی‌اعتمادی بی‌جا، هر دو مورد را به سبب زایل کردن سرمایه‌های فکری انسانی، خطرناک توصیف کرده است (کاظمی، ۱۳۸۱).

از بررسی تحقیقات پیشین در باب اعتماد این نتایج را می‌توان استنباط کرد:

الف) رضایت اقتصادی و رضایت شغلی بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی تأثیر دارند.

ب) استقلال و هویت مستقل ساختار سیاسی در یک نظام موجب افزایش اعتماد

اجتماعی می‌شود.

ج) ناتوانی دولت در برآوردن خواسته‌های مردم یکی از عوامل بی‌اعتمادی در جامعه است.

د) اعتماد اجتماعی با متغیرهای احساس مسئولیت درباره کشور، پای‌بندی به نقش‌های اجتماعی و تعهد اجتماعی، رابطه مستقیم و معناداری دارد.

ه) روابط اجتماعی (ابزاری، اظهاری)، امنیت، مقبولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی با اعتماد اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری دارند.

و) قالب‌ها، نظام‌ها و الگوهای اجتماعی، این‌که چقدر این الگوها باز یا بسته باشند، بر میزان اعتماد فرد تأثیر دارد. مثلاً در یک جامعه بسته، میزان اعتماد افراد کم‌تر است تا در یک جامعه مدرن و سستی.

۴) فرضیه‌های اصلی پژوهش

الف) بین عوامل اجتماعی و فرهنگی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

ب) بین عوامل سیاسی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

ج) بین عوامل اقتصادی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.

۵) روش تحقیق

روش تحقیق استفاده شده به لحاظ محتوای کاری، پیمایشی (Survey method) است.

۵-۱) متغیرهای تحقیق

متغیرهای مستقل

عوامل اقتصادی؛ عوامل اجتماعی و فرهنگی؛ عوامل سیاسی؛ عوامل فردی.

متغیر وابسته

اعتماد اجتماعی.

۲-۵) تعاریف عملیاتی

۱-۲-۵) عوامل اجتماعی و فرهنگی

عوامل اجتماعی و فرهنگی پهنه وسیعی از متغیرها را در بردارد. اما آنچه در این تحقیق مد نظر است، تأکید بر متغیرهای عمده و اساسی است تا بتواند ما را در رسیدن به اهداف تحقیق یاری کند. بنابراین به منظور سنجش سازه فوق، از مهم‌ترین شاخص‌های مربوطه استفاده شده است که به این قرارند:

پای‌بندی به نقش، چسبندگی هنجاری (عدم تملق، راست‌گویی، وفای به عهد)، هم‌کاری (علاقه به انجام کارهای گروهی نظیر تألیف، ترجمه، مقاله‌نویسی، رایه کنفرانس‌های مشترک علمی و...)، جامعه بسته (محدودیت در آزادی بیان، مجازات‌های نامشروع و...)، قوم‌مداری (تبعیض قائل شدن بین اقوام مختلف از جمله آذری، فارس، کرد، بلوچ و...)، امنیت اجتماعی (میزان جرم و جنایت، فساد اخلاقی، تجاوز به حقوق دیگران، از بین رفتن ارزش‌ها و مرزها)، سرمایه اجتماعی (میزان مشارکت افراد در زندگی جمعی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، حفظ پیوندهای دوستی، خانوادگی و کاری و...)، تعاملات ابزاری (تعامل براساس منافع شخصی)، تعاملات اظهاری (روابط گرم دوستانه و توأم با دگرخواهی)، اعتماد به نظام‌های انتزاعی (از بین رفتن محلیت، توجه به مارک‌ها و علایم و نوشته‌ها، اعتماد به کسانی که پیوسته در معرض دیدمان نیستند و...)، ذهنیت اجتماعی (فعال‌گرایی، خوش‌بینی، نوآوری و...)، روابط انجمنی (تنظیم عقلانی منافع) و...

۲-۲-۵) عوامل سیاسی

عوامل سیاسی نیز مانند عوامل اجتماعی دربرگیرنده حوزه‌های بسیار متعدد و گوناگونی است. در بحث از عوامل سیاسی بیش‌ترین تکیه بر نهادهای رسمی حکومتی، غیرحکومتی و نگرش‌ها و ویژگی‌های سیاسی افراد است. بنابراین شاخص‌هایی که برای سنجش عوامل سیاسی، طرح شده‌اند، به این قرار است:

جامعه‌پذیری سیاسی (حمایت از احزاب سیاسی دلخواه، اعتماد به مسئولان نظام و

مسئولان دانشگاهی، هم‌چنین نقش نهادهای غیرحکومتی از جمله احزاب، نهادهای صنفی و تشکل‌های دانشجویی در بیان خواسته‌هایشان، نقش ساختارهای رسمی حکومتی از جمله سازمان‌های متعدد دولتی و نهادهای قضایی در بیان خواسته‌هایشان، عضویت آنان در نهادهای حکومتی و غیرحکومتی)، استقلال احزاب سیاسی و گروه‌های دیگر ذی‌نفوذ مستقل از نخبگان حاکم، استقلال رسانه‌ها و عدم وابستگی غیر مشروع به دولت، خواستگاه دانشجویی داشتن تشکل‌های دانشگاهی و...

عمل کرد دولت (تطابق قول و عمل دولت‌مردان، میزان عمل به شعارهای تبلیغاتی و اهم برنامه‌های اعلام کرده و...)، مختصات فرهنگ سیاسی (میزان شرکت دانشجویان در انتخابات متعدد، میزان آشنایی با قوانین، ظرفیت پاسخ‌گویی نظام به خواسته‌های افراد، نظر دانشجویان در خصوص نحوه توزیع قدرت، آشنایی به وظایف قانونی، بی‌قانونی، هرج و مرج، چند قانونی بودن، داشتن حق تعیین سرنوشت، داشتن آزادی‌های فردی در چهارچوب قانون، وجود قانون به فراخور زمان و مکان و مشارکت‌دهی افراد در تحقق برنامه‌ها و استراتژی‌ها و...

۳-۲-۵) عوامل اقتصادی

شاید نبود ثبات اقتصادی بیش از فقر در ایجاد بی‌اعتمادی مؤثر باشد. اگر قرار باشد که وضع اقتصادی مکرراً تغییر کند، در تمامی افراد جامعه احساس بدبینی، تردید و بلاتکلیفی به وجود می‌آید که این وضعیت موجب احساس بی‌اعتمادی است.

فقر ناشی از نبود ثبات اقتصادی و عدم تأمین آتیه، موجب به وجود آمدن بی‌اعتمادی به آینده، و در پی آن احساس خطر و تهدید به تمامیت وجود می‌شود. نبود ثبات اقتصادی، تورم و فقر، روابط سالم مالی بین مردم را برهم می‌زند، و احتمال فساد را افزایش می‌دهد و به دنبال آن دزدی، کلاه‌برداری، رشوه، اختلاس، احتکار و گران‌فروشی رواج می‌یابد. این‌ها همگی باعث تشدید بی‌اعتمادی می‌شود. از این گذشته نبود ثبات اقتصادی، اختلاف اقتصادی طبقات اجتماعی را افزایش می‌دهد که مسلماً این وضع، احساس بی‌اعتمادی را عمیق‌تر خواهد کرد.

شاخص‌های عوامل اقتصادی عبارتند از: میزان درآمد ماهیانه خانواده دانشجویان، میزان هزینه ماهیانه خانواده دانشجویان، میزان درآمد ماهیانه خود پاسخ‌گویان، میزان هزینه ماهیانه خود پاسخ‌گویان، بر خورداری از خدمات عمومی (این که آیا دانشجویان در محلی که زندگی می‌کنند، از خدماتی نظیر آب، برق، و همچنین سایر امکاناتی که دانشگاه در اختیارشان می‌گذارد، رضایت دارند؟)، تورم در سطح جامعه (آیا بین میزان درآمد حاصله و مخارج زندگی تناسب وجود دارد؟)، تضمین شغلی (دانشجویان به چه میزان دغدغه شغلی دارند و از فقدان تأمین آتی شغلی رنج می‌برند)، اختلاس‌ها، رایج شدن فرهنگ رشوه‌خواری در سطح جامعه، گران‌فروشی و...

۴-۲-۵) اعتماد اجتماعی

اعتماد اجتماعی براساس تعریفی که قبلاً ذکر شد، دربرگیرنده حداقل دو عنصر اساسی است: اعتمادکننده و اعتمادشونده. ممکن است که هم اعتمادکننده و هم اعتمادشونده، فرد، سازمان و یا گروه اجتماعی باشد. بنابراین با توجه به تحقیقات مرتبط و تئوری‌های عنوان شده، این شاخص‌ها به منظور سنجش اعتماد اجتماعی، در نظر گرفته شده است:

صریح و باز بودن، سهم کردن، حسن ظن، اعتماد به مردم (اعتماد به آشنایان، اعتماد به دوستان و...)، دگرخواهی، اعتماد به گروه‌ها (احزاب، تشکلهای دانشجویی، رسانه‌های همگانی، نهادهای صنفی)، صداقت.

۳-۵) ابزار اندازه‌گیری

در پژوهش حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه محقق ساخته استفاده شده است. سعی شده است حتی‌الامکان سؤالات به نحوی طراحی شود تا هم برای پاسخ‌گو جذاب باشد و هم خود تحلیل‌گر به مقاصد اصلی پژوهش دست یابد.

برای بررسی اعتبار وسیله اندازه‌گیری از اعتبار سازه‌ای (Construct validity) و اعتبار صوری استفاده شده است. به عبارت دقیق‌تر در ارزیابی گویه‌های مرتبط با عوامل اجتماعی و فرهنگی از تکنیک تحلیل عاملی استفاده شده است. تحلیل عاملی یک تکنیک برای

توسعه علم و نحوه سنجش متغیرها است؛ به طوری که متغیرهای کیفی را به صورت کمی تحت سنجش قرار می‌دهد. هم‌چنین مبنای تحلیل عاملی این است که چه سؤال‌هایی برای سنجش ابعاد سازه مناسب هستند؟ تحلیل عاملی استفاده شده در این پژوهش، اکتشافی است؛ چرا که سؤالات ساخته خود پژوهش‌گر بوده و اعتبار سازه‌ای آن‌ها از قبل مشخص نبوده است.

در ارزیابی اعتبار گویه‌های مرتبط با عوامل سیاسی هر چند تکنیک تحلیل عاملی، با توجه به نتایج آماری به دست آمده، کاربرد داشته، ولی تنها اشکال اساسی این بود که به سبب ارتباط قوی پدیده‌های اجتماعی، سیاسی و ... با هم‌دیگر، تکنیک مذکور نتوانست بین گویه‌های مرتبط با ابعاد سه گانه عوامل سیاسی، تمیز قایل شود. بر این اساس اعتبار گویه‌های مذکور به طرق محتوایی و صوری تحت بررسی قرار گرفت. هم‌چنین برای ارزیابی اعتبار گویه‌های مرتبط با عوامل اقتصادی نیز، از اعتبار صوری استفاده شد.

برای محاسبه ضریب پایایی ابزار اندازه‌گیری، شیوه‌های مختلفی وجود دارد که هر کدام دارای نواقصی می‌باشد اما یکی از روش‌های معمول و متداول برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری، تکنیک آلفای کرونباخ است.

دامنه ضریب پایایی بین صفر و یک است؛ صفر، به منزله عدم ارتباط و یک، بیانگر ارتباط کامل گویه‌ها یا سؤالات با هم‌دیگر است. با توجه به مقدار پایایی به دست آمده برای گویه‌های مرتبط با عوامل اقتصادی ($\alpha=0/81$)، عوامل اجتماعی ($0/76/5$)، عوامل سیاسی ($0/81$)، عوامل اقتصادی ($0/75$) و گویه‌های مرتبط با اعتماد اجتماعی ($0/73$) می‌توان گفت گویه‌ها هم‌مسیر هستند و از هماهنگی و پایداری درونی بالایی برخوردارند.

۴-۵) روش نمونه‌گیری

۴-۵-۱) جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دانشجویان ورودی مختلف دانشگاه تبریز در مقاطع کارشناسی ارشد، و دکترا به تعداد ۱۱۶۷ نفر است.

۲-۴-۵) روش نمونه‌گیری و تعداد نمونه

دانشکده‌هایی که دارای دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترا هستند به عنوان طبقه در نظر گرفته شدند؛ یعنی از شیوه نمونه‌گیری مطبق - با در نظر گرفتن تعداد نمونه تخصیص یافته به هر طبقه و با روش انتخاب تصادفی و ساده از دانشجویان مربوطه - استفاده شد تعداد نمونه معادل ۲۴۸ نفر می‌باشد.

۳-۴-۵) شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

رابطه متغیرها، هم به صورت انفرادی و هم به صورت مجموعه عوامل، با متغیر وابسته به آزمون گذارده شدند و برای تحلیل نهایی از رگرسیون، تحلیل مسیر و ضریب پیرسون استفاده شد.

۶) یافته‌ها

۱-۶) نتایج عمده توصیفی یک‌متغیره

الف) از بین ۲۴۸ نفر نمونه مطالعه شده، ۷۹/۸ درصد مرد و ۱۹/۸ درصد زن بوده‌اند و بقیه جنسیت خود را اعلام نداشته‌اند. از این تعداد ۱۳/۳ درصد متأهل و ۸۵ درصد مجرد بودند و ۰/۸ درصد نیز وضعیت تأهل خود را اعلام نکرده‌اند.

ب) از کل دانشجویان مطالعه شده، محل تولد ۶۶/۹ درصد، شهر و ۲۹/۴ درصد روستا بوده است و آن‌هایی که محل تولدشان روستا بوده است از اعتماد بالایی برخوردار بوده‌اند.

ج) از بین ۲۴۸ نفر دانشجوی مطالعه شده ۷۱ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۲۷ درصد در مقطع دکترا مشغول تحصیل بوده‌اند و ۲ درصد نیز مقطع تحصیلی خود را گزارش نکرده‌اند. هم‌چنین بیش‌ترین تعداد نمونه، شامل دانشجویان دانشکده فنی به میزان ۱۹/۸ درصد و کم‌ترین آن‌ها شامل دانشجویان دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی به میزان ۵/۲ درصد بوده است. لازم به ذکر است که از این تعداد دانشجوی مطالعه شده ۱۶/۹ درصد شاغل و ۷۶/۶ درصد بی‌کار بوده‌اند و ۶/۵ درصد نیز وضعیت شغلی خود را گزارش نکرده‌اند.

د) ۹۰ درصد دانشجویان به تعاملات گروهی و معاشرت‌های اجتماعی علاقه‌مند بودند؛ به این معنی که این امر می‌تواند بر دامنه اعتماد اجتماعی دانشجویان بیفزاید؛ چرا که علاقه‌مندی به تعاملات گروهی بیان‌گر این است که به طرف مقابل اعتماد وجود دارد و اگر چنین اعتمادی نباشد وی هرگز به تعاملات گروهی علاقه‌مند نیست و از طرف دیگر علاقه‌مندی آنان به شرکت در مراسم جمعی نظیر سمینارهای علمی، ادبی، و... (به میزان ۰/۷۵) نشان از صحت این ادعا دارد.

ه) ۹۰ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که در جامعه ما روزبه‌روز ارزش‌های دینی تضعیف شده و تقریباً همین عده رقم میزان جرم و جنایت در کشور ما را در مقایسه با سایر کشورها، بزرگ اعلام کرده‌اند. این موارد می‌تواند بر امنیت اجتماعی تأثیرگذار باشد. حال اگر در جامعه‌ای امنیت اجتماعی پایین باشد کاهش میزان اعتماد اجتماعی از تبعات گریزناپذیر آن خواهد بود.

و) رسانه‌ها به عنوان یک نهاد فراگیر باید دقت عمل بیشتری از خود نشان دهند، چرا که بیش از ۸۰ درصد پاسخ‌گویان معتقد به خودسانسوری رسانه‌ها بوده و برگزینشی عمل کردن آن‌ها تأکید داشته‌اند.

ز) ۹۰ درصد دانشجویان از عمل کردن نمایندگان و سایر منتخبان مردم ناراضی بوده‌اند و اعتقاد داشته‌اند که نباید بین شعار و عمل آن‌ها فاصله زیادی باشد و آن‌ها باید خواسته‌های مردم جامعه را در نظر آورند و از این طریق ظرفیت و توان پاسخ‌گویی نظام را بالا ببرند.

ح) ۹۰ درصد دانشجویان مخالف بی‌قانونی در جامعه بوده‌اند و در راستای قانون‌گرایی اعلام کرده‌اند که به هیچ بهانه‌ای نباید قانونی شکسته شود و کلیه مسئولان ضمن قانون‌گرایی، به قانون عمل کنند.

ط) ۸۰ درصد دانشجویان به استفاده مداوم از مشاوران کارکننده دانشگاهی در طرح استراتژی‌ها و برنامه‌های سازنده معتقد بوده‌اند و اعلام داشته‌اند دولت‌مردان در حال حاضر این اصل را تا حدودی نادیده گرفته‌اند.

ی) ۷۰ درصد دانشجویان وجود تشکل‌های دانشجویی را برای بازتاب خواسته‌های

خود به مسئولان رده بالا ضروری می‌دانند.

- ک) ۹۰ درصد دانشجویان وجود حزب در جامعه را برای پیش‌رفت جامعه ضروری دانسته و اعتقاد داشته‌اند که در حال حاضر حزب واقعی در جامعه وجود ندارد.
- ل) بیش از ۹۰ درصد دانشجویان توزیع امکانات و خدمات رفاهی را در جامعه عادلانه ندانسته و از وضعیت اقتصادی خود رضایت نداشته‌اند.

۲-۶) نتایج عمده استنباطی

سه فرضیه اصلی به این قرار بوده است:

- الف) بین عوامل اجتماعی و فرهنگی با اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ب) بین عوامل سیاسی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ج) بین عوامل اقتصادی و اعتماد اجتماعی رابطه وجود دارد.
- نتایج آزمون ۲ پرسسون نشان داد که عوامل مطروحه (عوامل اجتماعی و فرهنگی، عوامل سیاسی و عوامل اقتصادی) با اعتماد اجتماعی رابطه معنی‌داری دارند. اما برای اطلاع از سهم و تأثیر تک‌تک ابعاد و شاخص‌های هر کدام از این عوامل در تبیین اعتماد اجتماعی، به رگرسیون نیاز بوده است.
- جداول شماره ۲ و ۳ و ۴ آماره‌های تحلیل رگرسیونی، تحلیل واریانس مربوط به مدل رگرسیونی و آماره‌های مربوط به متغیر مستقل مدل رگرسیونی اعتماد اجتماعی، را نشان می‌دهد.

جدول ۲: آماره‌های تحلیل رگرسیونی چند متغیره اعتماد اجتماعی

۰/۸۸	ضریب هم‌بستگی چندگانه (Multiple R)
۰/۷۷	ضریب تبیین (Rsquare)
۰/۷۶	ضریب تبیین تصحیح شده (Adjusted Rsquare)
۴/۴۲۴۶	اشتباه معیار (standard Error)
۱/۹۹۲	دوربین واتسون (Durbin watson -Test)
۰/۳	سطح معنی‌داری آزمون کولموگروف-اسمیرنوف (Kolmogrov-smirnov)

جدول ۳: آنالیز واریانس رگرسیون چند متغیره اعتماد اجتماعی

منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	کمیت F	سطح معنی داری
رگرسیون	۵	۱۵۵۷۶/۶۳۵	۳۱۱۵/۳۲۷	۱۵۹/۱۳۲	/۰۰۰
باقیمانده	۲۳۲	۴۵۴۱/۸۵۶	۱۹/۵۷۷	-	-
جمع کل	۲۳۷	۲۰۱۱۸/۴۹۲	-	-	-

جدول ۴: آماره‌های متغیرهای مستقل مدل رگرسیونی (اعتماد اجتماعی)

(متغیرهایی که در مدل نهایی باقی مانده‌اند)

متغیر	B	SEB	Beta	T	Sig t	Collineality statistic	
						VIF	Tolerance
پای‌بندی به نقش	۱/۴۱	۰/۱۷	٪۲۹	۸/۳۰	/۰۰	۰/۷۴	۱/۳۳
امنیت اجتماعی	۱/۱۶	۰/۱۱	٪۳۶	۱۰/۵۳	/۰۰	۰/۸۱	۱/۲۲
هم‌کاری	۰/۶۸	۰/۰۸	٪۲۷	۷/۷	/۰۰	۱/۲۷	۰/۷۸
سرمایه اجتماعی	۰/۶۰	۰/۰۸	٪۲۴	۶/۶۷	/۰۰	۱/۳۰	۰/۷۶
تعاملات ابزاری	۰/۳۴	۰/۰۹	٪۱۱	۳/۴۸	۰/۰۰۱	۱/۱۷	۰/۸۴

در توضیح نتایج به دست آمده از این جداول می‌توان گفت که کلیه متغیرهای مستقل که از مبانی نظری و پیشینه‌ای تحقیق استخراج شده بودند، به همراه متغیر تصنعی «محل تولد» دانشجویان، عامل تبیین‌کننده اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای دانشگاه تبریز. این نتایج نشان می‌دهد که از میان متغیرهای وارد شده، در مجموع، متغیرهای پای‌بندی به نقش اجتماعی، امنیت اجتماعی، هم‌کاری، سرمایه اجتماعی و تعاملات ابزاری در مدل نهایی باقی مانده‌اند که این پنج متغیر ۷۷ درصد واریانس متغیر وابسته (اعتماد اجتماعی) را تبیین می‌کنند. اما آنچه در خصوص ضریب تبیین بسیار مد نظر است، ضریب تبیین اصلاح شده (Adjusted Rsquare) است که به میزان ۷۶ درصد است. یعنی فی‌الواقع پنج متغیر وارد شده در معادله نهایی، ۷۶ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

نتایج حاصله از تحلیل رگرسیون چندگانه متغیرهای موجود در مدل، به صورت استاندارد شده در معادله زیر نشان داده می‌شود:

$$+ (\text{هم‌کاری}) ۰.۲۷\% + (\text{امنیت اجتماعی}) ۰.۳۶\% + (\text{پابندی به نقش اجتماعی}) ۰.۲۹\% = \text{اعتماد اجتماعی} \\ + (\text{سرمایه اجتماعی}) ۰.۲۴\% + (\text{تعاملات ابزاری}) ۰.۱۱\%$$

همان‌طوری که معادله مذکور نشان می‌دهد متغیر وابسته (اعتماد اجتماعی) پیش از هر متغیر، متأثر از امنیت اجتماعی است. یعنی در شکل‌گیری اعتماد اجتماعی، امنیت اجتماعی بالاترین تأثیر و تعاملات ابزاری پایین‌ترین تأثیر را نشان می‌دهند. به عبارتی در پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته، به ترتیب اولویت، متغیرهای امنیت اجتماعی، پای‌بندی به نقش، هم‌کاری، سرمایه اجتماعی و تعاملات ابزاری نقش‌گذار بوده‌اند. نتیجه کلی از این سنجش چند متغیره با رجوع به جدول آنالیز واریانس این است که علاوه بر این که رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته تأیید شده، چنین به دست آمده که این رابطه خطی نیز هست و ضریب تبیین تصحیح شده حکایت از آن دارد که ۷۶ درصد تغییرات بین مشاهدات با مدل رگرسیون خطی، شامل متغیرهای مستقل تبیین شده است. یعنی فرضیه صفر تأیید نشده و مدل رگرسیون با سطح معنی‌دار کوچک‌تر از ۰/۰۱ سخت معنی‌دار است.

۷) نتیجه‌گیری

با توجه به این که هدف عمده، بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی بوده و در این ارتباط از کارهای تحقیقی پیشین و تئوری‌های مرتبط استفاده شده است. بنابراین سعی می‌شود به طور خلاصه و شفاف، کاربردی بودن و یا کاربردی نبودن تئوری‌های استفاده شده را نشان دهیم. جداول شماره ۵ و ۶، نمایش دقیقی از کاربردی بودن یا کاربردی نبودن متغیرهای استخراج شده از تئوری‌ها و کارهای تحقیقی پیشین به دست می‌دهد:

جدول ۵: نمایش تئوری‌های کاربردی (Applicable) در نمونه مطالعه شده

وضعیت کاربردی آن‌ها در نمونه مطالعه شده	متغیر یا متغیرهای استخراج شده		نظریات
	کاربردی	غیر کاربردی	
	x		تونس
	x		زیمل
	x		وبر
	x		جانسون
	x		لوهمان
x			گیدنز
	x		چلبی
	x		کرامر
به غیر از اعتماد به نظام‌های انتزاعی	x		زتومکا
	x		پارسونز
	x		بلاو
	x		هومنز

جدول ۶: نمایش نتایج کارهای تحقیقی کاربردی (Applicable) پیشین

در نمونه مطالعه شده

وضعیت کاربردی آن‌ها در نمونه مطالعه شده	متغیر یا متغیرهای استخراج شده		تحقیقات پیشین
	کاربردی	غیر کاربردی	
	x		پورمحمدی - صداقت - ریسک‌پذیری - رضایت سیاسی - رضایت اقتصادی - رضایت شغلی و عملکرد رسانه‌ها بخصوص تلویزیون
		x	محمودیان میزان تحصیلات افراد
	x		کوثری تعاملات گروهی
	x		ملکی زاده رسانه‌های گروهی، عمل‌کرد حزب‌های سیاسی، احزاب مردمی (غیرحکومتی)، ظرفیت نظام، عملکرد دولت، عمل‌کرد نهادهای حکومتی و غیرحکومتی
	x		مارتین پذیرش و مقبولیت اجتماعی
	x		بیگ محمدی حسن ظن، عمل‌کرد رسانه‌های گروهی
به غیر از جنس و تحصیلات	x		کافی جنسیت، تحصیلات، سرمایه اجتماعی، مقبولیت اجتماعی، روابط اجتماعی (ابزاری، اظهاری)
	x		کرامر عوامل اجتماعی

بر این اساس و با اتکا و به یافته‌های تحقیق به منظور افزایش اعتماد اجتماعی پیشنهادات زیر مطرح می‌شود:

الف) به اصل آزادی اندیشه و بیان در کل جامعه، حداقل در جامعه دانشگاهی، باید اهمیت خاصی قایل شد. لذا انتظار این است که در جامعه دانشگاهی، اندیشه را که زائیده و حاصل احتمالی مطالعات عمیق و تفکرات علمی یک فرد است، با اجازه بیان به آن، نگذاریم در باتلاق سکوت خفه شود.

در سال‌های اخیر، بحث جامعه مدنی و دموکراسی در جامعه ما بیش‌تر شنیده می‌شود، لذا انتظار می‌رود مسئولان امر، به یکی از ملزومات اساسی آن، یعنی آزادی اندیشه و بیان

در چهارچوب قانون، بیش از پیش اهمیت دهند و از این طریق به بار نشستن اعتماد اجتماعی را در بین جامعه دانشگاهی و... نظاره‌گر باشند. به عبارتی مسئولین امر می‌توانند با ارزش قائل شدن به آزادی اندیشه و بیان، مخصوصاً در جامعه دانشگاهی، میزان درک و دانش آنان را درباره محیط خود و آنچه پیرامون خود و جهان می‌گذرد، بالا ببرند و در آنان بصیرتی ایجاد کنند تا آنها ضمن اشتراک داوطلبانه در مسایل و امور داخلی و خارجی، فریب بیگانگان را نخورده و به هر موردی ظن سوء نبرند؛ به همان نحوی که «دوتوکویل» در تأیید این مطالب «در آزادی زیستن» را شرط ایجاد اعتماد دانسته و آن را ضامن پرورش حس مسئولیت و تعاون در مردم می‌داند.

اما در باب روی دیگر سکه نیز باید مذاقه کرد و آن این‌که دانشجویان بایستی ضمن ابراز نظرات خود، به دیدگاه‌های طرف مقابل ارج نهند و از این طریق با مبادله منابع و ذخایر اطلاعاتی اعتماد بین‌شخصی را بالا ببرند و با رونق دادن آن، اعتماد اجتماعی را در جامعه نهادینه سازند.

ب) رعایت اصول صداقت، وفای به عهد، عدم تملق از سوی افراد، می‌تواند بر میزان اعتماد اجتماعی در بین آنان بیفزاید. به عبارتی بهتر است دانشجویان برای رسیدن به اهداف منطقی خود، اصول مذکور را رعایت کنند.

همان‌طور که پارسونز یادآور شده، از جمله موارد مهم در شکل‌گیری اعتماد اجتماعی، صداقت داشتن است. بنابراین از دانشجویان انتظار می‌رود، مقوله‌های مهم هنجاری را رعایت کنند؛ چرا که رعایت هنجارها در جامعه، یکی از اصول مسلم اعتماد اجتماعی است. هرچه قدر هنجارهایی نظیر راست‌گویی، وفای به عهد و... در جامعه بیش‌تر رعایت شوند، اعتماد اجتماعی افزایش پیدا می‌کند.

ج) عمده‌ترین مشکلات جامعه، حرکت به سوی فاز اقتصادی است، به نحوی که بیش‌تر کنش افراد نیز ابزاری شده است. برای خارج شدن از این وضعیت و مرتفع کردن مشکلات آنان، کار فرهنگی لازم است تا به معنای جامعه‌شناختی و در جامعه به کنش‌های اظهاری نیز پرداخته شود؛ چیزی که بیش‌تر، چلبی از تلفیق آن دو به عنوان روابط انجمنی

یاد کرده است. بنابراین دانشجویان ناپیستی در کنش‌های متقابل، صرفاً جنبهٔ ابزاری را در نظر بگیرند؛ چرا که در دراز مدت، عدم تنظیم عقلانی منافع، بی‌اعتمادی را دامن خواهد زد. به عبارتی و به قول «وبر» احترام به منافع سایر افراد، یا به قول «زیمل» حق‌شناسی و احترام، می‌تواند نظم اجتماعی را در جامعه تثبیت و اعتماد اجتماعی را در جامعه نهادینه کند.

د) بهتر است، مسئولان امر با فرهنگ‌سازی و یا با برخورد مناسب و با جلوگیری از فساد اخلاقی، جرم و جنایت و هرگونه اعمال خلاف هنجار رایج، نگذارند بر امنیت اجتماعی در جامعه خدشه وارد شود. چرا که نبود امنیت اجتماعی در جامعه یکی از علل اصلی و تأثیرگذار در بی‌اعتمادی است. بنابراین برای ایجاد اعتماد اجتماعی باید تمهیداتی در نظر گرفته شود تا مردم در کنار هم احساس امنیت کنند. امنیت را زمانی می‌توان برقرار کرد که از یک طرف موارد خلاف هنجار برطرف شود و از طرف دیگر ثبات در کلیهٔ ارکان جامعه، مخصوصاً در ابعاد اقتصادی و سیاسی و اجتماعی حاصل شود.

ه) با توجه به این‌که سرمایهٔ اجتماعی موجب می‌شود که اعضای جامعه به هم اعتماد کرده و با هم‌دیگر بیش‌تر همکاری کنند، لذا بایستی زمینه‌های شبکه‌های ارتباطی بین مردم (سرمایهٔ اجتماعی) را افزایش داد تا روابط عاطفی و... بین مردم بیش‌تر جاری باشد. این چیزی است که برای هر جامعه‌ای مخصوصاً جامعهٔ ما مفید فایده خواهد بود.

و) از متولیان امور رسانه‌ای انتظار می‌رود واقعیت‌ها را انعکاس دهند. رسانه‌های همگانی باید زبان‌گویای مردم باشند و از واقعیت‌های اجتماعی بازتاب روشنی را به منصهٔ ظهور بگذارند. انتشار به موقع اخبار و عدم سانسور غیر معقول اطلاعات و اخبار، می‌تواند دامنهٔ اعتماد اجتماعی را در جامعه گسترش دهد و از این طریق روابط اجتماعی را در بین مردم تسهیل کند. هم‌چنین عدم تناقض‌گویی و گزینشی عمل نکردن رسانه‌ها می‌تواند اعتماد مردم را نسبت به آن‌ها افزایش دهد.

ز) در کشوری زندگی می‌کنیم که هر لحظه آماج هزاران نیرنگ و خدنگ، ابرقدرت‌های استعماری است. بنابراین ذهنیت اجتماعی افراد به طور اعم و دانشجویان به

طور اخص باید مثبت باشد. به عبارتی با خوش‌بین بودن و امید به بهبودی اوضاع و آینده داشتن می‌تواند پشت‌کار لازم را برای افراد جامعه فراهم آورد و اعتماد مردم را به وضعیت فعلی افزایش دهد. بنابراین از دانشجویان انتظار می‌رود، از ایجاد هر گونه ذهنیت غیر معقول اجتماعی در خصوص وضعیت فعلی پرهیز کنند.

ح) نهادهای رسمی حکومتی از جمله قوه قضائیه، قوه مجریه و... می‌توانند با عملکرد مطلوب خود، اعتماد مردم را به خود بالا برده و از این طریق بر میزان اعتماد اجتماعی در جامعه بیفزایند. چراکه مشاهده هرگونه نارسایی از سوی دستگاه‌های مربوطه بی‌اعتمادی را در جامعه سبب خواهد شد.

از سوی دیگر، تطابق بین قول و عمل یکی از مواردی است که منتخبان مردم جداً باید آن را در دستور کار خود قرار دهند. به عبارتی نمایندگان مردم و دولت بایستی در عمل به اثبات برسانند که بین قول و عملشان، تعارضی وجود ندارد. حسن کار در این است که مردم در صورت مشاهده صداقت از سوی منتخبان و نمایندگان خود، به آنان بیش از پیش اعتماد خواهند کرد.

ط) تشکل‌های دانشجویی، احزاب موجود در جامعه، نهادهای صنفی و سایر نهادهای مدنی باید آینه تمام‌نمای جامعه باشند. به عبارتی تشکل‌های دانشجویی و... بایستی نقش واسطه و پل ارتباطی را بین مردم و حکومت بازی کنند؛ چرا که هرگونه قصور، خسارت جبران‌ناپذیری بر پیکره اعتماد اجتماعی در جامعه وارد خواهد ساخت.

به عبارتی با توجه به این‌که کار اصلی نهادهای غیرحکومتی تبدیل خواسته‌ها به سیاست و میانجی‌گری میان تقاضاهای متعدد و متعارضی است که از سوی گروه‌های مختلف اجتماعی طرح می‌شود، دولت بایستی از ظهور هرگونه نهاد غیر حکومتی در چهارچوب قانون، حمایت کند و در فرآیند توزیع قدرت، بخشی از اقتدار را به این نهادها، اختصاص دهد تا شکاف میان مردم و ملت مرتفع شود و اعتماد متقابل این دو رونق گیرد.

ی) اعمال دقیق و درست قانون، که دانش‌مندی به نام «لوهمان» به آن پرداخته، و پذیرش قانون، که پژوهنده‌ای به نام «کاکس» به آن اشاره کرده است، بر دامنه اعتماد

اجتماعی در جامعه می‌افزاید. با عنایت به این که هر دو مورد، لازم و ملزوم یکدیگر هستند، از متولیان امر انتظار می‌رود نگذارند به هر بهانه‌ای قانونی خرید و یا شکسته شود. در غیر این صورت مردم به قانون اعتماد نخواهند کرد و از این طریق، بی‌اعتمادی را در جامعه رواج خواهند بخشید.

ک) توجه به مردم، شروعی امیدوارکننده در ایجاد اعتماد اجتماعی است. بنابراین انتظار می‌رود مسئولان امر با ارزش قایل شدن به خواسته‌های آنان، به این امر مهم توجه کنند.

۱. اشراقی اسکوتی، پروین (۱۳۸۱). بررسی تحصیلات دانشگاهی بر توسعه شناخت دانشجویان. دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.
۲. امیرکافی، مهدی (۱۳۷۵). اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی دانشگاه شهید بهشتی.
۳. اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته صنعتی، ترجمه مریم وتر. تهران: انتشارات کویر.
۴. بابربارا، میزتال (۱۳۸۰). «بررسی مفهوم اعتماد در میان جامعه شناسان کلاسیک»، ترجمه ناصرالدین غراب. نمایه پژوهش، سال پنجم، تابستان ۱۳۸۰.
۵. بیات، فریبرز (۱۳۷۳). رابطه عام گرایی با اخلاق (پایان نامه کارشناسی ارشد)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۶. بیانی، احمد (۱۳۷۱). «اعتماد از عشق بر می خیزد». جامعه سالم: اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی. دوره دوم، شماره ششم، شهریور ۱۳۷۱.
۷. بیگ محمدی، شهره (۱۳۸۱). «ایترنت و اعتماد شهروندان». ماهنامه جهان گستر: علم و تکنولوژی، اطلاع رسانی، سال اول، شماره یک، آبان ۱۳۸۱.
۸. پرجمی، داوود (۱۳۷۴). «تعهد اجتماعی جوانان و عوامل مؤثر بر آن (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۹. پورمحمدی، علی اصغر (۱۳۷۸). اعتماد به تلویزیون و عوامل مؤثر بر آن (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۰. چلبی، مسعود (۱۳۷۵). جامعه شناسی نظم. تهران: نشر نی.
۱۱. دانایی فرد، حسن (۱۳۸۱). «مدیریت توسعه». فصلنامه علمی - تخصصی، دوره چهارم، شماره ۱۳، تابستان ۱۳۸۱. *دوره اول* (۱۳۸۱)، *دوره دوم* (۱۳۸۲)، *دوره سوم* (۱۳۸۳).
۱۲. ذکایی، محمد سعید (۱۳۷۱). بررسی تأثیر قضاوت های هنجاری و عوامل سازمانی بر کار (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۳. رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۳). آناطومی جامعه، مقدمه ای بر جامعه شناسی کاربردی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۴. روزه، گبی (۱۳۶۷). جامعه شناسی نالکوت پارسونز، ترجمه عبدالحسین نیک گهر. تهران: موسسه فرهنگی انتشار تبیان.
۱۵. ریتزر، جورج (۱۳۷۷). نظریه های جامعه شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن

- ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
۱۶. زرگر، محمود (۱۳۸۰). *راهنمای جامع Spss10*. تهران: انتشارات بهینه.
 ۱۷. سرایی، حسن (۱۳۷۲). *مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق*. تهران: انتشارات سمت.
 ۱۸. سرمد، زهره و دیگران (۱۳۷۸). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*. تهران: انتشارات آگاه.
 ۱۹. صنعتی، محمد (۱۳۷۱). «*بی‌اعتمادی ریشه در احساس ناامنی دارد*». جامعه سالم: اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی، دوره دوم، شماره ششم، شهریور ۱۳۷۱.
 ۲۰. عظیمی هاشمی، مژگان (۱۳۷۳). *عام‌گرایی و عوامل مؤثر بر آن (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)*. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی.
 ۲۱. فلسفی، هدایت‌الله (۱۳۷۱). «*بی‌اعتمادی*». جامعه سالم: اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی، دوره دوم، شماره ششم، شهریور ۱۳۷۱.
 ۲۲. فیاد، حسن (۱۳۵۶). *تبلیغات و مردم*. تهران: نشر و پخش کتاب.
 ۲۳. قوام، عبدالعلی (۱۳۷۱). «*بی‌اعتمادی و نظام‌های سیاسی*». جامعه سالم: اجتماعی، علمی، بهداشتی و اقتصادی، دوره دوم، شماره ششم، شهریور ۱۳۷۱.
 ۲۴. کاظمی جغتاب، حجت (۱۳۸۱). *نقش اعتماد در سازمان‌های علمی و برخی عوامل مؤثر بر آن (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)*. دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.
 ۲۵. کرلینجر، فرد و پدهاورز، آلن (۱۳۶۶). *رگرسیون چند متغیره در پژوهش رفتاری*. ترجمه حسن سرایی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
 ۲۶. کلمن، جیمز (۱۳۷۷). *بنیادهای نظریه اجتماعی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
 ۲۷. کوثری، مسعود (۱۳۷۵). *بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان استان خراسان در فعالیتهای عمرانی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس)*.
 ۲۸. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷). *پیامدهای مدرنیت*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: نشر مرکز.
 ۲۹. محمدی، سید ابولقاسم (۱۳۸۲). *درس آمار پیشرفته (جزوه درسی)*. دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.
 ۳۰. محمدی شکبیا، عباس (۱۳۷۶). *بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد دانشجویان به اشغال کنندگان پایگاه‌های اجتماعی درون دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)*. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی.